

УДК 165.242.1:782

Надія Лазарович

СВІТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ ТА ПРОВІДНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОГО СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано світоглядне підґрунтя таких цивілізаційних маркерів епохи, як процес глобалізації, технічно-раціональні засади інформаційного суспільства, постмодерні дискурси у контексті українського соціокультурного простору. Визначено парадигмальні засади концепції мультикультуралізму, інтеркультуралізму та транскультуралізму, наголошуючи на чільній ролі міжкультурного діалогу. Розглянуто основні моделі культурної ідентичності, виходячи з духовно-субстанційних світоглядних домінант.

Ключові слова: соціокультурний простір, культура інформаційного суспільства, глобалізація, міжкультурний діалог, мультикультуралізм, постмодернізм, культурна ідентичність, духовність.

Lazarovych N. The ideological basis and trends of contemporary socio-cultural space in Ukraine

In the article the conceptual foundation of civilization as markers of the era of globalization, technical-rational basis of the information society, postmodern discourses in the context of Ukrainian socio-cultural space is analyzed. The principles of concepts of multiculturalism, interculturalism and transculturalism are defined, emphasizing the important role of intercultural dialogue. The basic models of cultural identity based on spiritual and substantial ideological dominants are analyzed.

Keywords: socio-cultural space, culture of information society, globalization, intercultural dialogue, multiculturalism, postmodernism, cultural identity, spirituality.

Лазарович Н. Мировоззренческие основы и ведущие тенденции современного социокультурного пространства в Украине

Статья раскрывает мировоззренческие основы таких цивилизационных маркеров эпохи, как процесс глобализации,

техническо-рациональные основы информационного общества, дискурсы постмодернизма в контексте украинского социокультурного пространства. Проанализировано суть концепций мультикультурализма, интеркультурализма и транскulturализма, делая акцент на значении межкультурного диалога. Рассмотрено основные модели культурной идентичности, исходя из духовно-субстанциональных мировоззренческих доминант.

Ключевые слова: *социокультурное пространство, культура информационного общества, глобализация, межкультурный диалог, мультикультурализм, постмодернизм, культурная идентичность, духовность.*

В умовах соціокультурних та аксіологічних викликів сьогодення актуальним постає питання формування світоглядних засад розвитку українського соціуму. Поліваріативність сучасних дискурсів, безсумнівно, засвідчує, що українське суспільство та культура заангажовані у стрімкий цивілізаційний вир процесів глобалізації – нелінійних масштабних взаємодій міжкультурної асиміляції та інтеграції. Відтак, за словами М. Жулинського, «на культуру лягає колосальне навантаження, оскільки глобалізація, мов космічна «чорна діра», втягує народи і культури у всесвітній комунікаційний «котел». З одного боку, цей процес глобальної комунікації сприяє розповсюдженню культур, інтенсивному культурному діалогові, з іншого – задіює механізми культурної уніфікації, стираючи національний образ із цивілізаційної матриці» [4, с. 88].

Водночас сучасний український соціокультурний простір характеризується тим, що бурхливий розвиток техніки, технологій, засобів комунікацій формують чільне підґрунтя сучасної техногенної інформаційної цивілізації та культури. Парадигмальні засади формування культури інформаційного суспільства визначають передусім чільну роль інформації, теоретичного знання та комунікативних техніко-технологічних вимірів сучасного соціокультурного простору. Так, теоретичним окресленням перспектив формування інформаційного суспільства в Україні на рівні державотворчих ініціатив постає закон «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», концепція відкритого проекту «Стратегія розвитку в Україні інформаційного суспільства та суспільства, що ґрунтується на знаннях» тощо.

Наголосимо, що у культурі техногенної цивілізації та інформаційного суспільства, яке часто зіставляється з дефінітивним озна-

ченням «суспільства знань та комунікацій», активно підтримується і постулюється постійна генерація нових візрців, ідей і концепцій. Ці зміни зумовлюють активні трансформації соціальних зв'язків між людьми, адже внаслідок техніко-технологічного розвитку постійно змінюються типи спілкування між людьми, форми їхньої комунікації, а також спосіб життєдіяльності людини в соціокультурному просторі. Зрештою, у культурі інформаційного суспільства виникає особливий тип автономії особистості: людина може змінювати свої корпоративні зв'язки, не будучи до них жорстко прив'язаною; вона здатна дуже гнучко будувати свої взаємини з іншими людьми, включатися у різні соціальні спільноти та культурні традиції. З іншого боку, можна констатувати той факт, що прискорений розвиток соціотехносфери сучасної культури обриває численні коріння минулого, заставляючи людину пристосовуватись до перманентно змінних обставин, традицій та цінностей, тим самим нівелюючи культурну та історичну пам'ять національних традиційних надбань. Як влучно висловився М. Кундера, у наш час «... міра швидкості прямо пропорційна до інтенсивності забуття... Нашу епоху охопив шал забуття, і щоб задовільнити цю примху, вона віддається шаленій швидкості: вона все більше пришвидшує свій хід, адже хоче показати нам, що вона втомилася від самої себе, прагнучи задути крихітний вогник пам'яті» [9, с. 119].

Варто зауважити, що у наш час людина надто часто займає контрарне відношення до соціальної динаміки сучасного соціокультурного поступу. Варто зазначити, що соціальні, економічні, політичні та культурні кризи сучасної цивілізації породжують і відповідний кризовий стан свідомості. Низка дослідників визначають симптоматичну тенденцію сучасної культури – фазу деградації, занепаду, оскільки у наш час людина не витримує інтенсивності змін: вона не в змозі жити в координатах динамічної цивілізації, коли в суспільстві панують настрої «життєвої дезорієнтації». Так, сучасна людина зіткнулася із проблемою «футурошоку» – феномену стрімкого темпу змін у суспільстві: «Він виникає через накладання нової культури на стару. Це – культурний шок у нашому власному суспільстві. Сьогодні людина зіткнулась саме з такою перспективою. Зміни лавиною обрушились на наші голови, і більшість людей до них виявилися не готовими» [17, с. 14].

Сучасна соціотехносфера, яка передусім постає «матеріальним тілом культури», часто нівелює іманентно-духовні її виміри, внаслідок чого ми простежуємо загальну дегуманізацію та кризу

духовних цінностей у межах «ойкумени культури». Як влучно висловився С. Кримський: «Майбутнє все більше підпадає під логіку технічної раціональності, логіку перманентних перетворень, що впливають з природи техносфери» [7, с. 199]. Так, принципи універсалізму та стандартизації, що зумовлені процесами глобалізації та поширенням взірців масової культури, з одного боку, а також пережитки «подвійних стандартів» радянського минулого – з іншого, тільки підсилюють проблемність соціокультурної ситуації та перспектив розвитку української національної культури, формування культурної ідентичності та системи ціннісних орієнтирів тощо.

Як уже зазначалося, глобальні процеси, інтегруючи зовнішній культурний простір, посилюють внутрішню диференціацію, внаслідок чого сучасна людина опиняється у велетенському мозаїчному та фрагментарному колажі культурних традицій. Як влучно зауважує К. Гірц, «замість диференціації та розсортування за чітко окресленими комірками, осередками (тобто за соціально-просторовою ознакою з певними визначеними межами) абсолютно різні підходи до життя починають перемішуватися на нечітко окреслених просторах (тобто в соціальних просторах, межі яких – рухливі, розмиті і важко-визначені)... Мати справу з пейзажами і натюрмортами – це одне, а з панорамами і колажами – зовсім інше» [2, с. 182].

Глобалізація, що торкається передусім «квінтесенції» національних культур, змінює їхні ціннісно-нормативні основи, світоглядне підґрунтя етнічної самобутності, вносячи тим самим невизначеність у смислові виміри буття людини в соціокультурному просторі. Не випадково тенденційним виявом аксіосфери сучасної цивілізації постає феномен етномагнетизму – прагнення людини бути включеною у практично етнічно однорідний культурний простір.

Водночас зауважимо, що українська культура не може відмежуватися від цивілізаційних процесів глобалізації, проте щоб гідно інтегруватись у глобальну культуру, потрібно самим досягнути систему національних цінностей та пріоритетів, осмислити чільні здобутки української культури. Однак, на переконання М. Жулинського, «українське суспільство не встигло набути статусу культурної самостійності – не сформувало ще нову культурно-історичну реальність, визначальним критерієм якої є національна духовна традиція і відкритість для діалогу з іншими національними культурами» [4, с. 68]. Проте, безсумнівно, тенденції розвитку сучасного соціокультурного простору повинні виходити з позицій «міжкультурного полілогу», який неодмінно передбачає збереження

розмаїття культурних цінностей, норм, взірців, парадигм і форм діяльності, ґрунтуючись на принципах діалогу й взаємодії різних культур. Розглядаючи світоглядні засади та провідні тенденції і перспективи розвитку сучасної української культури, варто звернути увагу на концепцію «гуманістичного глобалізму», інтегрована суть якої полягає у втіленні ідеї становлення багатополлярної спільноти країн, народів і культур, що є альтернативою так званого «конфронтаційного поліцентризму» [13, с. 343–348].

Так, ідеї культурного розмаїття, культурного плюралізму втілюються передусім у концепціях мультикультуралізму, транскультурності, інтеркультурності та ін. Відтак світоглядні засади сучасного соціокультурного простору неможливо розглядати без врахування цих цивілізаційних маркерів епохи. Отож феномен транскультуралізму орієнтує сучасну людину на систему цінностей, яка формується на наднаціональному, транснаціональному рівні, зумовлюючи розвиток тенденцій уніфікації соціокультурного простору. Своєю чергою, інтеркультуралізм постає як явище активної міжкультурної взаємодії, що ґрунтується на діалогічній парадигмі співбуття різноманітних культур. Водночас мультикультуралізм можна визначити як ідеологію, політику та соціальний дискурс, що визнає правомірність та цінність культурного плюралізму, значимість різноманіття культурних форм. Це, своєю чергою, дозволяє формувати єдиний соціокультурний простір на основі толерантного співбуття традиційних етнічних чи національних культур (в Україні це, для прикладу, культура татар у Криму, культури румунської та угорської діаспори на Закарпатті тощо). Також мультикультуралізм, підґрунтя якого становлять загальногуманістичні цінності, може стати основою гармонійного співіснування самобутніх суб'єктів культури у полікуртурному та, частково, фрагментарному українському соціумі – поліетнічному, поліконфесійному, білінгвістичному тощо. Також варто наголосити, за влучним визначенням Т. Кулікової, що «мультикультуралізм як ідеологія-апологія плюральності є результатом виникнення постмодерної реальності з притаманними їй процесами множення та диференціації в усіх секторах соціального буття» [8, с. 9] та визначає, як висловився А. Постол, «фундаментальне зміщення культури-моноліту до мультикультуралізму» [14, с. 168].

Отож наступною чільною тенденційною спрямованістю сучасного українського соціокультурного простору є рецепція ідей, принципів та концептів постмодернізму. До речі, західна філософ-

сько-культурологічна традиція постмодернізму, рецепція якої здійснюється в контексті українського постмодерністичного дискурсу, ґрунтується на низці титульних концептів – процес «занепаду гранднаративів» (Ж.-Ф. Ліотар), поняття «різоми» та «культурного номадизму» (Ж. Дельоз, Ф. Гватарі), принцип «деконструкції» (Ж. Дерріда), ідея «смерті суб'єкта» й, зокрема, «смерті автора» (Р. Барт, М. Фуко, Ф. Джеймсон та ін.), принципи інтертекстуальності (Ю. Кристева) та гіпертекстуальності (У. Еко, М. Павіч) та ін. Магістральною постмодерністською ідеєю постає феномен «симулякра» – це, на переконання Ж. Бодріяра, – «муляж, видимість, імітація образу, символу, знаку, за якою не постає ніякої дійсності, ... порожня оболонка, що маніфестує принципову присутність відсутньої реальності» [1, с. 49].

Так, постмодернізм – це багатогранний соціокультурний феномен, якому загалом притаманні такі характеристики: абсолютизація феномену гри; інституалізація парадигми, що ґрунтується на утвердженні підходу рівноцінності та синхронності різних культурницьких систем (принцип «і–і» на противагу «або–або»); амбівалентність; відсутність цілісності текстуальних утворень; гра смислами, навмисне уникання однозначності у висловлюваннях та визначеннях; принцип «подвійного кодування»; зневажливе ставлення до авторитетів; сумнів щодо адекватності зв'язків людини і зовнішнього світу; заперечення однозначного взаємозв'язку причини і наслідку, а в підсумку взагалі будь-яких статичних зв'язків; втрата «чистоти» стилю, еkleктичність стилів і напрямів; деканонізація традиційних цінностей; використання цитування як методу художньої творчості, фрагментарності й принципів монтажу, форм пастишу (попурі, колаж); принципи іронії, пародійності, «карнавалізації» життя, буфонади і театралізації; форми палімпсесту та бриколажу; гедонізм, естетизація потворного, змішування «високих» і «низьких» жанрів, вірців елітарної та масової культур; тиражування, орієнтація на споживацьку естетику, запозичення принципів інформаційних технологій та ін. Постмодернізму притаманні «відкритість, фрагментарність, визволення, плюралізм, руйнування зцентрованої структури, саморефлексійність, кітч... З постмодернізмом також асоціюються невизначеність, відсутність канонів, перформанс, взаємодія» [3, с. 268].

Постмодернізм у контексті світоглядних вимірів сучасного українського соціокультурного простору зазвичай розглядається як закономірний етап розвитку української культури, що поєднує її

із провідними європейськими тенденціями. Водночас український варіант постмодернізму є своєрідним намаганням подолати ідеологічні та естетичні стереотипи соцреалізму, які довгий час були глибоко вкоріненими в українську культуру.

Однак в українському теоретичному дискурсі часто висувуються гіпотези про те, що варіант західного постмодернізму є неприйнятним для українського соціокультурного простору. Тому в українській культурі ми можемо вести мову швидше про «пострадянське», «посттоталітаризм» тощо. Нерідко український варіант постмодернізму зіставляють зі світоглядними моделями «постколоніалізму». Адже, на переконання М. Рябчука, колоніальна спадщина в українському суспільстві та українській культурі є глибше вкоріненою у суспільну свідомість, аніж комуністично-тоталітарна. Так, у соціокультурній царині вона передусім породжує «амбівалентність» українського посткомуністичного й постколоніального суспільства, його світоглядну розгубленість, «шизофренічність», одночасну зорієнтованість на протилежні, взаємовиключні цінності... ця «амбівалентність» не є лише «спадком» – закономірним наслідком різкого переходу суспільства від однієї системи цінностей до іншої, а й своєрідним набутком – результатом цілеспрямованої діяльності посткомуністичних еліт, спрямованої на атомізацію та дезорієнтацію суспільства» [16, с. 45]. Як стверджує М. Павлишин, «у політиці постколоніалізм створює свободу орієнтуватися на прагматизм, звільнений від ідеології, а в творі мистецтва він відкриває можливість використовувати старі колоніальні міти й гратися ними – не так заперечуючи чи стверджуючи їх, як використовуючи для власних, нових, естетичних задумів. У цьому процесі нерідко відіграють роль прийоми іронії, пародії та карнавалу» [10, с. 227]. Своєю чергою, відома дослідниця О. Пахльовська називає український варіант постмодернізму «клонуванням без правил». Адже інерційне засвоєння взірців західної культури зумовило механічну аплікацію цих парадигм до специфіки українського культурного контексту, що й занурило українську критичну думку в теоретичний, методологічний та термінологічний хаос, а також зумовило тотальне розповсюдження культу епігонства. Так, дослідники одноставно зазначають, що український постмодернізм є вторинним явищем щодо західного.

Однією з цільних тенденцій розвитку сучасного українського соціокультурного простору постає проблема формування культурної ідентичності. Потрібно зауважити, що ідентичність – це, безумовно,

не статична даність, раз і назавжди визначена фіксована реальність, а динамічне відношення, яке постійно формується і реформується в межах певного дискурсу. Зауважимо, що традиційні форми ідентичності в сучасному динамічному соціокультурному просторі, насамперед через глобалізаційні зрушення, без сумніву, руйнуються, посилюючи ситуацію «ідентифікаційної невизначеності» сучасного українського суспільства. Процес побудови української національної ідентичності ускладнювався довготривалими спробами викорінення національних цінностей та ідей, пригніченням національної свідомості та нищенням історичної пам'яті й національних здобутків шляхом створення монолітної «радянської» ідентичності. Відтак, як зауважує О. Пахльовська, ми маємо справу з культурою та суспільством, яке «впродовж принаймні трьох століть проіснувало фактично в режимі постійного геноциду, етноциду й лінгвоциду, – суспільством, у якому відтак були поруйновані етичні основи внутрішньої та зовнішньої комунікації» [12]. Тому сьогодні ми стикаємося з тотальними процесами маргіналізації, що охопили українське суспільство, в якому сформувалися чільні соціальні прошарки «манкуртів», що не мають чітких національно-культурних орієнтацій, не можуть заявити про свою причетність до цінностей української культури. Відповідно, культивування ідентифікаційних практик – це надто тривалий процес, що передбачає поєднання історичних передумов, спадкоємності традицій, особливостей ментальності та світоглядних парадигм розвитку української культури.

Так, проблема ідентичності набуває особливого змістового наповнення в українському соціокультурному просторі, адже наша держава знаходиться в силовому полі суперечливих суспільно-цивілізаційних тенденцій – глобалізаційних та національно-етнічних, орієнтації на Захід чи на Схід тощо. Все це створює ситуацію «системної кризи» українського суспільства, адже на сучасному етапі соціокультурного розвитку простежується надзвичайно вузький спектр застосовуваних ідентифікаційних практик. Зокрема, сьогодні в Україні домінують дві такі практики: консервативно-ретроспективна модель, що ґрунтується на ідентифікації з власною історією, народною культурою, яка не завжди враховує сучасні процеси соціокультурного поступу, а також модель орієнтації «на інших» шляхом самоототожнення з демократичними країнами Заходу [5, с. 17–18], в межах якої часто нівелюються особливості ментальності, історичної спадкоємності та рис національного характеру українців. Відтак це зумовлює своєрідний «простраційний

стан культури», коли «одна її частина – псевдомодерна, – полюючи за уявним майбутнім, відчужує від себе реальне минуле. Інша – консервативна – прив'язавши до себе уявне минуле, відчужує від себе реальне майбутнє» [12].

Не випадково в сучасних соціокультурних умовах надзвичайно гостро порушується проблема пошуків стійкої світоглядної основи, опертя, адже сьогодні українська людина потребує внутрішнього ядра, яким можуть стати саме духовні чинники, внутрішньо-іманентні характеристики, що торують шлях виходу із морально-духовної кризи сьогодення. «Фаустівський тип» людини, лінійний підхід до її розуміння вже вичерпав себе, – у сучасних соціокультурних реаліях варто звернутися до іншого виміру особи, який ґрунтується на невичерпних внутрішніх ресурсах – духовних вимірах. Відтак особливої актуальності та гостроти сьогодні набуває проблема «духовно-морального оновлення», пошуку нових аксіологічних вимірів українського суспільства, тому на особливу увагу заслуговує звернення до буттєвої укоріненості української людини, адже особа в контексті цивілізаційних зрушень сьогодення, втрачаючи зовнішнє опертя, шукає надійну «підоснову» якраз у глибинах власного духовного існування, у духовності. Саме тому сьогодні нам так важливо не втратити ті глибинні субстанційно-духовні надбання й етнонаціональні традиційні виміри, які складають основу національного буття України та самобутнього життєбачення українського народу. Адже втрата смислотворчих іманентно-буттєвих етнонаціональних цінностей породжує сурогат духовного життя українського народу, посилює процеси соціальної маргіналізації та манкуртизації. Своєю чергою, усвідомлення ролі етнонаціональних детермінант людського буття є важливою субстанційною основою духовної генези українського суспільства та перспектив розвитку української культури, адже, на переконання В. Шевчука, «лише культура може стати плеканням духовного зерна, необхідного для творення духовного хліба, від якого зможемо віднайти кожен у собі і всім разом у народі, в якому судилося нам народитися, світло світу, котре й учинить нас повновартісними людьми без комплексів меншовартості та пригнобленості» [18, с. 73]. Відтак «Україна може вижити як Україна поки що завдяки лише культурі. Економічних її потужностей на сьогодні не достатньо для рівноправного діалогу зі світом. Лише духовні її потужності можуть забезпечити повноцінну присутність на сцені сучасної історії. Культура – єдиний посланець, який

може дати духовне, психологічне, моральне – і, врешті, наукове – обґрунтування нашому давньому прагненню бути самостійною державою. Культура – посланець душі України та її інтелекту, її людська і творча суть. Лише культура може відстояти національну ідентичність нашої Батьківщини [11, с. 117].

Про необхідну світоглядну тенденцію в контексті українського соціокультурного простору сьогодення веде мову М. Жулинський, який обов'язковим пріоритетом декларує «формування цілісної системи ціннісних орієнтацій суспільства, концептуальним ядром якої має бути власна державна національна ідея... за допомогою якої можна було б формувати нові структури свідомості, нову ментальність нації в її національно-культурній єдності та духовній суверенності. Головна опора в цьому процесі... лягає на мову, на культуру, на історичну пам'ять, на національні базові цінності, які й виробили традиційні системи світосприйняття, сформували український суспільний менталітет» [4, с. 55].

Не випадково засадничі пріоритетні тенденції розвитку української культури задекларовані в Указі Президента України «Про першочергові заходи щодо збагачення та розвитку культури і духовності українського суспільства», в якому, зокрема, окреслюються праксеологічні аспекти їхнього втілення: «вдосконалення законодавства у цій сфері, розвиток національного кінематографа, видавничої та архівної справи, створення умов для ефективної діяльності історичних і культурних центрів, пов'язаних із життям та діяльністю видатних діячів культури, науки і мистецтва, національно-визвольною боротьбою, іншими найважливішими подіями в історії українського народу, на активізацію відповідних наукових досліджень, видання спеціальної енциклопедичної, довідкової, науково-популярної та іншої літератури, створення у столиці України та великих культурних центрах музейних комплексів та виставкових залів, спорудження пам'ятників борцям за свободу і незалежність України, на активізацію міжнародного співробітництва України, насамперед з ЮНЕСКО... розроблення пропозицій з питань формування та реалізації державної політики у сфері культури і духовності, сприяння відродженню самобутності українського народу як важливого чинника утвердження єдності та міжнаціональної злагоди в суспільстві, сталого розвитку України, створення її гідного іміджу у світовому співтоваристві» [15].

Так, ідея гідної репрезентації української культури на рівні світової спільноти постає чи не першочерговим завданням для

українського суспільства. Як влучно висловилася О. Пахльовська: «Віки й десятиліття деструкції та заборон цілковито стерли Україну з культурної мапи світу. Українська історія не відома, українська культура не репрезентована, українська література не перекладена... Українська культура не об'єктивізована, не має виходу на світ, її інстинкт зв'язку зі світом атрофований внаслідок системних багатостолітніх заборон, блокад і фальшивих інтерпретацій» [11, с. 10–13]. Невід'ємним прагненням української нації до подолання колоніального статусу в контексті репрезентацій власної культури постає, за словами Л. Костенко, завдання налагодження «своєї оптики», «своєї системи дзеркал». Для цього необхідно «розробити свою гуманітарну політику, її стратегію та пріоритети. Зафіксувати себе у свідомості людства парадоксом молодшої держави з тисячолітньою культурою, що була досі заблокована в силу історичних причин. Бути відкриттям для світу, а не морально ущербним народом в аберациях чужих віддзеркалень» [6, с. 11].

Таким чином, наголосимо, що лінія напруги у світовідчутті сучасної української людини виявляється у площині сфери зустрічі та взаємодії системоутворювальної, традиційно-етнонаціональної та позитивно-самозберігаючої складової буття людини і суспільства, з одного боку, й інноваційно-змінюючої, глобально-універсалізуючої ознаки культури – з іншого. Відповідно, межовість сучасної соціокультурної ситуації сьогодення зумовлює звернення до етнонаціонально-духовних надбань українського народу, які здатні слугувати вагомою аксіологічною константою у бутті нашої нації, визначаючи парадигмальні світоглядні орієнтири сучасного українського соціокультурного простору та задавати інтенцію перспектив розвитку української культури у XXI столітті.

Література:

1. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляции // Философия эпохи постмодерна. – Мн. : Красико-принт, 1996. – С. 48–73.
2. Герц К. Польза разнообразия // Thesis : Теория и история экономических и социальных систем. – Вып. 3. – 1993. – С. 168–184.
3. Горбатенко В. П. Політичне прогнозування : Теорія, методологія, практика / В. П. Горбатенко. – К. : Генеза, 2006. – 400 с.
4. Жулинський М. Нація. Культура. Література / М. Жулинський. – К. : Наукова думка, 2010. – 557 с.
5. Зубенко А. С. Взаємодія особистісної та соціальної ідентичності (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ст.

канд. філос. наук : 09.00.03 / А. С. Зубенко. – Х. : Харків. ун-т. повітряних сил, 2005. – 20 с.

6. Костенко Л. Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала / Л. Костенко. – 2-ге вид. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2005. – 32 с.

7. Кримський С.Б. Запити філософських смислів / С. П. Кримський. – К. : ПАРАПАН, 2003. – 240 с.

8. Кулікова Т. М. Мультикультуралізм : соціально-методологічний аспект : автореф. дис. канд. філософ. наук: 09.00.03 / Т. М. Кулікова. – Х. : Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2006. – 18 с.

9. Кундера М. Неспешность. Подлинность : романи / М. Кундера. – СПб. : Азбука-классика, 2003. – 288 с.

10. Павлишин М. Канон та іконостас : літературно-критичні статті / М. Павлишин. – К. : Час, 1997. – 447 с.

11. Пахльовська О. Ave, Europa! : статті, доповіді, публіцистика / О. Пахльовська. – К. : Пульсари, 2008. – 656 с.

12. Пахльовська О. Українська культура у вимірі «пост» : посткомунізм, постмодернізм, поствандалізм // Сучасність. – Ч. 10. – 2003. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.traducionalist.info/forum/44-172-1>.

13. Пахомов Ю. Н. Пути и перепутья современных цивилизаций / Ю. Н. Пахомов, С. Б. Крымский, Ю. В. Павленко. – К. : Международный деловой центр, 1998. – 432 с.

14. Постол А. А. Постмодернізм : сутність, прояви та тенденції // Українське суспільство у вимірах глобалізації та євроінтеграції : тенденції та перспективи розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 20–21 жовтня 2010 року. – Запоріжжя : ЗДІА, 2011. – С. 165–169.

15. Про першочергові заходи щодо збагачення та розвитку культури і духовності українського суспільства : указ Президента України № 1647/2005 від 24.11.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/3551.html>

16. Рябчук М. Постколоніальний синдром. Спостереження / М. Рябчук. – К. : Вид-во «К.І.С.», 2011. – 240 с.

17. Тоффлер А. Футурошок. – СПб. : Лань, 1997. – 464 с.

18. Шевчук В. Загублена українська культура за тисячу років. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 74 с.

Рекомендована до друку рішенням кафедри теорії та історії культури філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, протокол № 17/2 від 28 червня 2012 року